

СКЛАД ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглядаються способи утворення та поповнення сучасної суспільно-політичної термінології (СПТ). Проаналізовані склад та функціональні особливості структурно-семантичних типів терміна.

Ключові слова: суспільно-політична термінологія, системність терміна, внутрішня форма терміна, структурно-семантичні типи, субстантивација терміна.

The article highlights the ways of forming and enriching the modern social and political terminology. The functional and structurally – semantic types of the term have been analysed in the article.

Key words: social and political terminology, systematization of the term, the internal form of the term, structurally – semantic types of the term, substantivation of the term.

Визначальною рисою сучасної лінгвістики є помітне поживлення інтересу дослідників до складу та функціональних аспектів галузевих термінологій. Функціональний підхід до різних за характером термінологічних одиниць передбачає їх вивчення у широкому соціально-культурному контексті. Тісний взаємозв'язок терміна та позначуваного ним поняття зумовлює постійну потребу в уточненні та досконаленні наукової термінології. Сьогодні написано багато праць з проблем термінологічної лексики його структури, семантики та функціонування (Біляєвська О.Г. 1991, Кубрякова О.С. 1976; 1981, Левицький В.В. 1998, Уфимцева А.А. 1986 та інші) проте до кінця не з'ясовано семантичні та функціональні особливості терміна порівняно із "звичайним словом", тобто не існує точного та єдиного визначення терміна (К.А. Левковська, В.С. Бабенко)

Для осмислення особливостей терміна взагалі та досліджуваного нами суспільно-політичного терміна (далі – СПТ), зокрема, спершу зазначимо, що у сучасному термінознавстві науковий термін трактується як *слово, словосполучення для позначення поняття будь-якої спеціальної галузі людських знань*. Це визначення є загальним для усієї сукупності термінів оскільки відображає основну функцію терміна. У руслі загального визначення, *СПТ є, на наш погляд, сукупністю слів, словосполучень, які позначають спеціальні поняття суспільно-політичної сфери*.

Основна **мета та завдання** цієї статті полягає у тому, щоб здійснити аналіз способів утворення та поповнення сучасної СПТ, а саме:

- визначити у кожному структурно-семантичному типі термінів способи терміноутворення.

- показати на конкретному фактологічному матеріалі функціональні особливості різних структурно семантичних типів терміна.

Слід зазначити, що з одного боку, терміни є надзвичайно рухомою частиною словника яка швидко еволюціонує, тому безперервний розвиток науки, техніки, зміни у суспільному житті людства, супроводжуються постійним поповненням та уточненням термінів. З іншого боку, бурхливий розвиток термінів не суперечить їх загальній стабільності, оскільки утворення терміна здійснюється саме залученням стабільних компонентів загальноживаного лексичного фонду. Власне у цьому вбачаємо діалектичний зв'язок між стійкими та нестійкими компонентами терміна.

Вивчення спеціальної літератури, присвяченої структурі, семантиці та функціонуванню терміна, дає підстави стверджувати, що процес утворення нової термінології, як зазвичай іде, трьома основними шляхами:

- уточнення певної частини, так званих "старих" термінів та використання їх у системі нової термінології.
- утворення нових термінів за законами словотворення національної мови.
- запозичення з інших мов.

Функціональна особливість терміна полягає в його системності, проте термінологія не є механічна сукупність термінів тої чи іншої науки, а утворює систему, що відповідає певній галузі науки. Системний характер терміна проявляється, перш за все, у тому, що значення кожного терміна чітко узгоджене зі значенням інших термінів цієї науки.

У цьому не важко переконатись навівши приклади із суспільно-політичної сфери *being* – "буття" в одному синонімічному ряді із терміном *materia* - "матерія" зовнішній світ, реальний світ, матеріальний світ. Ці терміни утворюють одну тематичну групу філософських понять. Академік В.В. Виноградов так і зазначає, що терміни наукового пізнання перебувають між собою у строго закономірних зв'язках та утворюють відому систему [3, с. 92].

Однак, системність термінології зовсім не означає її ізоляваності від загальнонародної мови. Перш за все, зазначимо, що термін має спеціалізоване значення, обмежене будь-якою вузькою спеціальністю на відміну від загальноживаного слова. Особливо широке соціальне функціонування набувають СПТ, які проникають у всі сфери діяльності людини. Це викликане тим, що наукові терміни за своєю актуальністю та значущістю набувають широкої популярності у різних спеціальних підмовах. Такі інтернаціональні СПТ як: *revolution* – революція; *reaction* – реакція; *propaganda* – пропаганда позначали раніше виключно, астрономічний, хімічний та релігійно-церковний терміни, що згодом перейшли у сферу суспільно-політичних понять.

Отже, терміни відзначаються своєю продуктивністю, вони еволюціонують та проникають в інші терміносистеми. Хоча, серед дослідників висловлювалися також думки, що терміни повинні бути однозначні. Так, Р.А. Будагов стверджує, що кожен науковий термін, як зазвичай, має строго визначене значення, відрізняється від слова своєю моносемантичністю, однозначністю [1, с. 23]. Аналогічної думки дотримується

В.А. Звєгінцев, який також вважає, що терміни завжди однозначні і ця особливість зближує його зі знаком [5, с. 48].

Побуває також, на наш погляд, хибна думка, що однозначність притаманна тільки одній групі термінів, саме технічній термінології і зовсім не властива СПТ. Однак, через недостатню вивченість таке твердження залишається дискусійним. Наприклад, багатозначність можемо спостерігати і серед таких термінів: *freedom* – в політичному значенні "свобода" як одне із основних громадянських прав людини, та у філософському значенні *freedom* – "свобода" як усвідомлена необхідність, або *history* у значенні історичного розвитку суспільства і в значенні *history* як предмет історія.

Безперечно, що багатозначність термінів часто зустрічаємо у сфері досліджуваного СПТ. Тобто, однозначність не є виключно прерогативою терміна, так само, як багатозначність не є виключно особливістю загальноживаних слів. Перманентно еволюціонуючи терміни набувають додаткових смислових відтінків та прирощень, які доповнюють їх початкову однозначність.

Із викладеного вище можемо констатувати, що багатозначність є закономірне явище як для термінів, так і для загальноживаних слів, через процеси узагальнення ознак однорідних предметів і явищ, об'єднаних нашим мисленням, у чому якраз і полягає тенденція до розвитку багатозначності.

Важливою особливістю наукового терміна є те, що він зумовлюється як контекстом уживання, так і його конвенційністю, звідки випливає, що частина наукових термінів зближується з умовними позначеннями та знаками. Тут постають запитання, чи наукові терміни володіють цією властивістю в абсолютному сенсі?, та чи є термін тільки "ієрогліфом", "мертвим знаком поняття"? як вважають деякі зарубіжні лінгвісти (F. Brunot, O. Jespersen). Аналіз лінгвістичної літератури з проблем семасіологічного термінознавства свідчить про дискусійність цього питання.

Так, В.А. Звєгінцев, покликаючись на французького лексикографа Ж. Марузо [6], стверджує, що наявність смислового зв'язку між внутрішньою формою терміна і поняттям, котре воно позначає, створює певні труднощі у користуванні термінологією, що, у свою чергу, призводить до її неточності.

У нашому випадку, так би мовити, "старі терміни СПТ" замінюються новими, внутрішня форма яких здебільшого узгоджується зі змістом зміненого поняття. На наше переконання, збереження зв'язку між внутрішньою формою наукового терміна і змістом позначуваного поняття, не тільки не ускладнює користування терміном, а навпаки сприяє точному його вираженню за суттєвими ознаками. З цього приводу доцільно навести думку проф. Г.О. Винокура, який вважає, що науковий термін прагне володіти, прозорою, смисловою внутрішньою формою [4, с. 3-35]), що є важливим фактором не тільки для створення терміна, а також подальшого його функціонування.

Щодо стилістичних особливостей наукового терміна, то більшість авторів схильні вважати, що, на відміну від загальноживаного слова, термін стилістично нейтральний, тобто позбавлений будь-якої експресії та суб'єктивної оцінки. Скажімо, за словами О.О. Реформатського, термін перебуває поза стилістикою [8, с. 103-126].

Проте, менш категоричну позицію тут займає Л.А. Булаховський, не відкидаючи стилістичного забарвлення терміна та вважаючи, що воно має для терміна лише мінімальне значення [2, с. 26]). Ми також допускаємо експресію та образність термінів уважаючи, що вони є важливими факторами для утворення нових термінів. Емоційне забарвлення особливо притаманне серед СПТ: *dictatorship, realism, imperialism, colonialism* – передають негативну конотацію, в той час як терміни *freedom, democracy*, набувають позитивної конотації.

Поняття СПТ найчастіше пов'язуємо з категорією іменників, що пояснюється семантичними та структурними його можливостями. Адже, саме іменник виступає в якості структурно-семантичного стержня у багатьох терміносполученнях та складних словах.

Відповідно до загального функціонального визначення наукового терміна, СПТ визначаємо як сукупність термінів, що вживаються для позначення понять і явищ суспільно-політичної сфери. У спеціальній літературі досі немає одностайної думки щодо складу та обсягу СПТ. Одні з дослідників називають її суспільно-політичною лексикою, інші СПТ. У поняття СПТ іноді включається уся термінологія суспільних наук іноді тільки термінологія політики, соціології, політичної економії тощо.

На наш погляд, у склад СПТ доцільно включати терміни, що позначають поняття як політичного, так і суспільного життя та діяльності суспільства, а також терміни політичної економії і філософії. Зазначені терміни глибоко проникають та органічно переплітаються з перерахованими вище сферами суспільнополітичної діяльності. СПТ притаманні усі основні ознаки будь-якої наукової термінології, проте для неї характерні свої особливості, що виокремлюють їх із інших термінологій.

Перш за все, СПТ складає цю частину словника, котра безпосередньо пов'язана із позначенням різноманітних, ідеологічних поглядів та переконань. Ця обставина тягне за собою певні відмінності і самої термінології. СПТ, без сумніву, є маловивченою у плані її функціонування, де здійснюється підхід до терміна не у статиці, а в динаміці у взаємодії їх з іншими численними контекстуальними термінологічними варіантами даної термінологічної групи чи "поля".

Досі нез'ясованими залишаються особливості функціонування структурно-семантичних типів терміна. У термінологічному утворенні та поповненні СПТ не твірні терміни, займають вихідну позицію на відміну від термінів афіксного утворення. До цієї групи, головним чином, належать суспільно-історичні, головню номенклатурні терміни: скажімо *state* – як номенклатурний термін зі значенням *державна, країна, штат*, або як новий науковий термін зі значенням *державна*, що позначає *поняття суспільства або соціально – економічної структури*. Тут воно співвідноситься з термінами, які вказують на національну належність або конкретну країну, з якою співвідноситься позначуване поняття, як от: *national state* .

Серед СПТ відзначаємо утворення, які виникли, головним чином, на основі узагальнено абстрактних значень загальнонавживаних слів. Так, *time* – *часова протяжність, в якій послідовно відбуваються події* і *space* – *простір* у філософії визначаються як *основні форми існування матерії, буття*. Саме це філософське визначення і тлумачення робить їх

термінами філософії, включаючи у коло нових семантичних відношень у середині відповідної термінологічної системи.

Скажімо, термін *calmness* – "спокій" *movement* – рух, які у філософії трактуються як відносний стан матерії у протилежність *рух* – як абсолютний стан матерії, вступають у певні синонімічні відношення зі словом *balance* – "рівновага". Аналогічно використовуються *beginning* – "початок" і *end* – "кінець", що також позначають у філософії діалектично протилежні поняття. Додамо, що "*beginning*" і "*end*" є антонімами та у якості термінів позначають діалектичну антиномію, де кінець при певних умовах може бути початком, і навпаки, початок може бути кінцем, (*присл.*) *A bad beginning makes a bad end.* – *Що посієш, те й пожнеш.*

Шляхом трансформації загальноживаних слів утворені також термін: *world* – "світ", який, за свідченням Г. Пауля, розвинувся до значення "сукупність усього існуючого". У філософії цей термін вживається у значенні "світ як сукупність усього об'єктивно існуючого" і часто виступає у формі *outside world (world system)* [7]. Власне у цьому філософському значенні воно зближується з терміном *being reality* – реальна дійсність та протиставляється термінам, що виражають антиномічні поняття: *ghost* – дух, *idea* – ідея, *thought* – думка. Тут *ghost* використовується в якості філософського терміна в значенні, що розвинулось під впливом *фр.* – *esprit* – психічна діяльність людини здатна відображати об'єктивний світ. У цьому соціальному значенні воно зближується як синонім з термінами, *idea, thought etc* і протиставляється терміну *world* [9].

Серед досліджуваного матеріалу чисельними є також субстантивовані прикметники і прислівники узагальнено-абстрактного значення. Як правило, вони зберігають тісний зв'язок з твірними основами. У процесі їх утворення та функціонування в якості СПТ, вони розпадаються на дві основні категорії: 1) терміни, що співвідносяться з іншими, як правило, однокореновими термінами; 2) терміни, що не мають своїх *прототипів* у системі цієї термінології, тобто одиниці, які самостійно утворюються.

Перша категорія термінів характерна тим, що їх термінологічне значення зумовлене твірними основами, їм властива семантична дифузність та невизначеність, окрім цього, їх конкретне значення постійно уточнюється в контексті. Так, *historical* за своїм утворенням є субстантивованою основою, що виникла від термінологічного іменника *history* та у своєму значенні опирається на свій прототип *history* і відрізняється тільки відтінком невизначеності. *Historical* – "історичне, як частина теорії, і як сукупність усього того, що відноситься до історичної сфери". Аналогічно субстантивовані прикметники *theoretical, theoretical learning* – теоретичні знання.

Другу семантичну категорію складають субстантивовані прикметники співвідносні з термінами, що позначають абстрактні поняття. Тут субстантивовані прикметники виступають відносно однокоренових суфіксальних утворень як термінологічні варіанти. У цьому легко переконатись порівнявши такі паралельні утворення як: *endlessness* – безконечність, *endless* – безконечне; *termination* – кінцевість; *singularity* – одиничність, *singular* – одиничне; *particularity* – особливість, *particular* – особливе; *comprehension* – усебічність, *comprehensive* – усебічне тощо [9].

Разом з використанням субстантивованих прикметників як термінологічних варіантів однокореневих суфіксальних утворень серед аналізованих прикладів спостерігаємо також прислівники. Вони виступають або в якості самостійних термінологічних одиниць, або як допоміжні терміни, які сприяють повнішому розкриттю семантики наукового поняття: *known – відоме, unknown – невідоме; old – старе, new – нове*.

Викладене вище дає нам підстави дійти таких висновків.

Серед безафіксних утворень зустрічаються тільки терміни, які виникли різними семантичними шляхами, зокрема, спеціалізація прямих значень, загальноновживаних слів та застосування їх у суспільно-політичній субмові. Серед безафіксних структур найпродуктивнішою у термінотворенні є субстантивація. Аналіз фактологічного матеріалу засвідчує, що саме шляхом субстантивації утворюються багаточисельні СПТ – головно оказіонального плану. Утворення термінів шляхом використання загальноновживаної лексики широко розповсюджено серед безафіксних утворень, де формується більшість СПТ.

Перспективним напрямом дослідження, на наш погляд, є ієрархічна організація концептів, яка за допомогою внутрішніх семантичних процесів асоціюється з термінами суспільно-політичної сфери. Такий підхід відкриває перспективи подальшого поглиблення аналізу семантики СПТ не лише на семантичному, а й на когнітивному та концептуальному рівнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Будагов Р.А. Новые слова и значения / Р.А. Будагов // Человек и его язык. – М.: МГУ, 1976. – 283 с.
2. Булаховский Л.А. Введение в языкознание / Л.А. Булаховский. – М., 1953. – Ч.2. – 380 с.
3. Виноградов В.В. Основные типы лексических значений слова / В.В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1953. – № 5. – С. 3-29.
4. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г.О. Винокур // Труды МИФЛ : сб. статей по языкознанию / под ред. Маслова Ю.С. – М., 1939. – С. 3–35.
5. Звегинцев В.А. Смысл и значение / В.А. Звегинцев // Теоретические и экспериментальные исследования в области структурной и прикладной лингвистики / отв. ред А.В. Бондарко. – М., 1979. – 376 с.
6. Жюль М. Словарь лингвистических терминов / Марузо Жюль. – М.: Изд-во иностр. л-ры, 1960. – 439 с.
7. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М.: ИЛ, 1960 – 500 с.

8. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка / А.А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики / под. ред. О.Г. Ревзиной. – М., 1968. – С. 103–126.
9. NTC's MASS MEDIA Dictionary by R.Terry Ellmore. – N.Y.: National Textbook Company, 1992. – 500 p.